

rajzolt vagy írott elemeket alkalmaznak, de nem ritkák az impresszív, hangulatos képelemek sem. Az akcionizmusnak nevezett szöveges utasítás is meglehetősen elterjedt. Egy-egy grafikai partitúrát szemlélve, hirtelen nem is lehet ráismerni az alkotás műfaji hovatartozására, médiumbeli jellegére. Azonkívül, hogy a grafikai elemek egy része bizonyos hangasszociációk kiváltására korlátozódik, a vizuális művészetből köicsönzött eszközök sok esetben csupán képi-esztétikai élménykeltésre képesek. Ennél fogva a grafikai partitúrák műfaji követelményei ma még meglehetősen tisztázatlanok. Mindenesetre leszögezhetjük, hogy a partitúrák grafikai-képi dúsításával a zenei alkotások immár nemcsak hallgathatók, hanem egyben kiállíthatók; nemcsak a fülinek, hanem részben a szemnek készülnek.

SZOMBATHY Bálint

FÜGGELÉK

A DILETTÁNSOKRA VÁRVA

„Úgy kell látnom, hogy csak az igazi dilettánsok segítenek majd egyszer, természetesen elkésve felfedeztetve. Akiik nem vesznek tudomást tabukról, legyenek bár azok a legkulturáltabb esztétikai mércék is. Akiik nem futnak be sem előbb, sem később. Akiik nem tartoznak semmilyen nemzedékhez, csoporthoz. Akiik valamiért érintetlenek maradnak mindattól, ami miatt mi azt írjuk, amit írunk, és olyanok lettünk, amilyenek vagyunk, fiatalnak elkönyvelve, kicsit megöregedve, hivatalosan is művésszé üttetvén, műfajtanul.”

Sietek megnyugtatni a kedves olvasót, a fenti idézet nem rólunk, a fiatal jugoszláviai magyar írókról, művészekről szól, a *Mozgó Világ* idei első számából másoltam át, Spiró György szókimondó, ironikus hangvételű esszéjéből. Spiró természetesen a magyarországi irodalmi állapotokat írja le, jellemzi, szedi ízekre, s hogy milyen hozzáállással, arról már írása címe is (Íróvá ütve), alcíme (Műfajtalankodásunk története) és közcímei (Kezdetben volt a líra; Aztán előkódorogtak a lézengők; Regényt! Regényt! Regényt!; Az élet ír és írni akar! A tradíció csapdái) sokat elárulnak. Bizony vitriollal jócskán átítatott szöveg ez, a kedélyeket felborzoló, meghökkentő, mindamellott (vagy épp ezért?) olvasmányos és — ne titkoljuk — élvezetes is. Kis remekmű a maga nemében.

Könnyű szívvel dicsér persze az, akit nem érint az ilyen remeklés, szókimondás, sziporkázás, elevenbe vágó ironizálás, aki elé nem tartják oda a szerencsés kézzel csiszolt görbe tükröt. De mielőtt még megköny-

nyebbülten felsőhajtának és védettségünk biztos tudatában derűs kíváncsisággal érdeklődnénk, halljuk, mit vág Spiró György a saját irodalmi közvéleménye fejéhez, készüljünk fel a kellemetlen meglepetésekre is. Mert, ugye, már a bevezető idézetnél is felmerülhetett az alapos gyanú, hogy az rólunk szól, mert — kezünket a szívünkre — nyugodtan szólhatna rólunk is. Ezzel természetesen nem azt akarom mondani, hogy Spiró György esszéje, helyzetképe minden további nélkül teljes egészében vonatkozatható a jugoszláviai magyar irodalomra, csupán arra szeretném felhívni a figyelmet, bizony gyakran mi is magunkra ismerhetünk Spiró görbe tükrében. De szerintem épp ezért érdemes a Spiró-esszéből némi ízelítőt adni. Ha teljesen ártatlan szövegkóstolóra hívnám meg az olvasót, akár le is mondhatnánk róla.

Íme néhány számunkra is érdekes kiemelt részlet.

„Akkor még (a hatvanas évekről van szó — P. J.) a vers volt a műfaj...

Aki akkoriban költőként indult, meg is maradt költőnek... Mind-ebből most csak annyit akarok leszűrni, hogy aki annak idején belépett a költészetbe, elégedett volt a műfajjal; költőnek lenni többet jelentett, mint prózaírónak lenni.

Az irodalmi köztudat is ezt szentesítette. A hatvanas évek elején és közepén feltűnést, botrányt versekkel lehetett elérni... Mindenkit az a műfaj vonz, amelyben ki lehet ugrani, más szóval, amelynek van hatása.

Csakhogy már akkor megindult egy devalválódási folyamat.

...

A sablonok annyira kialakultak, hogy bárki köteteket írhat bármiféle tudás, életanyag, dallamra érzékeny fül és tehetség nélkül akár váteszként, akár ellen-váteszként. A szerkesztők a megmondható, mekkora áradat érkezik mind a két válfajból naponta. Ha a szerkesztőnek korábban talán volt is valamilyen esztétikai érzéke, ez azóta bizonyosan megingott. A szakmabeli számára észlelhetetlenné vált a különbség a jó és a rossz vers között. Elveszett a mérce... A helyzetet intézményes garanciák védik: aki egyszer megjelent egy antológiában, igényt tarthat a költőket megillető privilégiumokra, hiszen nincs mérce, az esztétikum, ki tudja, merre bolyong, talán ott van, ahol az elveszett közönség. Az eddig csak néhány verset publikált, eldönthetetlen tehetségű költő adandó alkalommal azokkal a lehetőségekkel rendelkezik, mint a befutott pályatárs: lehet belőle kritikus, szerkesztő, hivatalnok, ehhez nem kell ma semmi, sem műveltség, sem tudás, sem tehetség (mert nincsen mérce). Nem kellene hozzá a költőt kedvelő és érte harcoló tömegek sem, mert tömegek nincsenek.

...

Ma már teljesen világos a képlet, ott tartunk, hogy húszéves regényíróink is vannak, ki is adják őket becsülettel. Dehogy akarom én lebe-

szélni a kiadókat, csak jó, ha mindenfélét kiadnak, húszéves író is írhat elvileg nagy regényt, én csak a kortünet kedvéért rögzítem a tényt... Ma normálisnak számít, ha húszéves embert regényíróként indítanak a pályára.

A folyamatba ez tökéletesen beleillik, a regény műfaját sikerült eddig a legkevesébe lejártni, és egyelőre ott a legkevesebb a jelentkező. Ez valószínűleg elég sokáig így lesz, a regényben még több mondatot kell megírni, mint a novellában, ez még több munka, és kevésbé kifizetődő. Viszont annál nagyobb a hírnévre vergődő lehetősége.

...
Már a lézengő hősök feltűnése idején felmerült, mitől vannak ezek az alakok csaknem kivétel nélkül a társadalom margóján. A válasz elég egyszerű, az írók is ott voltak, a szellemi segédmunka különböző válfajaiból tartották el magukat, és fölösleges embernek érezték magukat. Joggal. A helyzet ma sem változott. Nem véletlen tehát, hogy a kallódó énhősök szoros rokonságban állnak az orosz irodalomból ismert fölösleges emberrel, a különbség talán csak annyi, hogy egy mai Anyegin vagy Oblomov nem a mű főhőse, hanem írója.

...
A művészi kérdés úgy hangzik: képes-e az író a sajátjától eltérő alakú, gondolkodású, élethelyzetű alakokat ábrázolni, ismeri-e őket, egyáltalán képes-e alakokat teremteni. Itt a válasz egyértelműen negatív. Ahhoz mélyebbre kellene ásni a felszínél. Ahhoz valódi emberismeretre kellene szert tenni. Ahhoz idő kell. És itt üt vissza, hogy manapság a regényíró nem negyvenéves korban kezdődik, hanem húszéves korban, és hogy az író nem élhet meg az írásból.

...
A feltalálók és a felfedezők műfaja nem azonos. A felfedező mániákusan kutatja a tényeket és óhatatlanul lassan dolgozik. Nem tudja, mi vár rá az úton. Előzetes koncepcióját többször gyökeresen meg kell változtatnia. Mérlegel, gondolkodik, ugyanazt többször átdolgozza. Ki engedheti ezt meg magának? Fiatal író a legritkább esetben. Feltalálónak kell hát mennie. A feltaláló ötletes szerkezetet hoz létre, amely tetszetős is, új is, és gyors munkát tesz lehetővé. És gyorsan eladja. Szabadalmaztatja. Nem baj, ha felszínes.

Csak a tényt rögzítem, a gyakorlatot, amely tehát nem egyértelműen rossz. A feltalálók révén végül is kezd beszivárogni a magyar prózába a formai problémákban való gondolkodás, a nyelvi szemlélet. A divat, a konjunktúra sokkal jobb a dekonjunktúránál, bármennyire átmeneti is, bármennyire kétségesek is az eredmények, és bármennyire érvényes is erre a fiatal irodalomra az átörökött és továbbfejlesztett klikkiszellem nyomorító hatása. Hasznos dolog tehát a játék, jogosult is, de nem megy vérrre. Nincs igazán nagy súlya. Életelmélet helyett játékelméletet ka-

punk. A mindent kimondani, mint program, létezik, de az olvasónak mégis az az érzése, hogy az írók manapság nem vérszerződést kötnek az ördöggel, hanem csak úgy leülnek vele egy snóblira.

...

Nem a szépirodalom mondák el a lényegeset, hanem a tanulmányírók.

Más kérdés, hogy a fiatal kritikusok kampányszerű, tömeges alkalmazása a kritikát s a lírához hasonlóan azóta sikeresen devalválta. A műveltség, a követelményrendszer zuhanása, a természetesen — és talán mesterségesen is — erősödő nemzedéki gondolkodásmód gettója (aminek paradox módon a fiatal irodalom egyáltalán a létét köszönheti) részben enkölcsileg züllesztette le a kritikát, és kialakította az ismét igen merev érdekközösségeket, részben arra kényszerítette a jelentős, idősebb kritikusokat, hogy a lírikusokhoz hasonlóan elmeneküljenek a pályáról. A színvonalas napi kritika teljesen megszűnt.

...

Ma valamennyi szépirodalmi műfajnak megvannak az esztétikai normái... Szinte előre megmondható, milyen típusú regényeket fognak írni a fiatal írók, ha elolvasunk egy-két tanulmányt a legjobb esztéták tollából. Talán nem tudatos a dolog, de azért biztosan benne van az, hogy a műről esztéták és kritikusok fognak írni, a hivatásos olvasók, azok csapnak neki reklámot. A siker a szakemberektől függ, és nem azoktól, akik megveszik a könyvet.

A hatvanas évek végén voltak jelek, mintha új műfajok születnének világszerte, így nálunk is... Aztán mindebből nem lett semmi egy-két hanglemezen kívül. Jött a neokonzervativizmus korszaka az egész világon."

A bősz idézetnyaláb után nyilván elnézést kellene kérnem az olvasótól és Spiró Györgytől is. Talán nem épp indokolatlanul az is megfordult valaki fejében, hogy egyszerűbb, becsületesebb is lett volna minden további nélkül átmásolni Spiró szövegét. Mert mégsem lehet egészen rendjén, ha egy szöveg kétharmada idézet. Valószínűleg az esetek többségében így igaz. Ezúttal szolgáljon mentségemre, hogy csak azokat a részeket emeltem ki, amelyek többé-kevésbé a jugoszláviai magyar irodalomra is vonatkoztatók, olyan kérdésegüttest akartam felvillantani, amely alaposabb vizsgálatot érdemelne itt nálunk is, hogy elsősorban önmagunk (torzított, ha tetszik, eltorzult) képmását kerestem az idegen tükrökben. Kérdésfelvetésnek, úgy hiszem, ennyi is elég, és a töprengési folyamat elindítását a kölcsönzés, a tudatos válogatás is szolgálhatja, a gyutacs szerepét egészen jól betöltheti. Robbanni persze itt és nekünk kell.

Van mitől és van miért.

ELŐZETES PERPATVAR

Nagy port kavart fel Nikola Milošević legújabb könyve, a *Mivel tartozik Lukács Nietzschének (Šta Lukač duguje Ničen)* című kétkötetes mű, amelyben a sztálinizmus történetéről és elméletéről értekezik a szerző.

A cím és a témakör egyaránt figyelmet keltő, jogosan feltételezhetjük, hogy Nikola Milošević könyve tartalmával, mondanivalójával is az érdeklődés központjába kerül, vitára, pró és kontra állásfoglalásra ingerli majd kritikussait, értékelőit. Majd. Mert egyelőre még csak ott tartunk, hogy a könyv megjelenése, kiadása körül kavarog heves, szenvedélyes, a személyeskedéstől és a mélyütésektől sem mentes vita: veszekednek az emberek. Ismét veszekednek, egymást vádolják, sértegetik a művelődési élet eminens és felelős képviselői a nyilvánosság előtt és természetesen a jobb sorsra és nemesebb célok szolgálatára érdemes irodalmi lapok egyikeben ezúttal a belgrádi *Književne novine* hasábjain.

Ki hogyan (könnyedén vagy megszenvedve a munkát) és mennyit (sokat, tehát könyveket vagy keveset, tehát cikkeket, recenziókat) ír, hogyan viselkedik (önkényesen vagy az öngazgatás szellemében), ki kinek tartozik (Nikola Milošević a Rad kiadónak vagy az említett kiadó neki), ki mennyire ért a munkájához stb. Ilyesmiről értesülhet a vitából az olvasó, ha egyáltalán el tudja dönteni, mely információk tekinthetők tárgyilagosaknak és teljes értékűeknek, esetleg ha már annyira jártas az ilyenfajta perpatvarokban, hogy egymás mellé helyezve az epés kirohanásokat képes leszűrni a lényeget. Hál' istennek, volt alkalmá begyakorolni magát ebbe a mesterségbe, csak rajta múlik, mennyire vitta az úgynevezett vitacikkek szövegértelmezésében. Szinte csak úgy mellékesen pedig megtudja azt is, hogy Nikola Milošević eredetileg a Rad kiadónak kínálta fel kéziratát, hogy a Rad eredetileg el is fogadta, tervébe iktatta a könyvet, majd a főszerkesztőcsere után kihúzta a listáról, hogy végül a Slovo ljubve kiadásában jelenjen meg a Mivel tartozik Lukács Nietzschének. Miért és hogyan került sor a kiadócserére, Milošević vonta-e vissza a kéziratot, vagy a Rad utasította-e el, ezt igyeksenek nem épp a legcélravezetőbb módon tisztázni a vitatkozó felek.

De egyáltalán lényeges kérdés ez?

Azt kell mondanunk, hogy igen. Mert legyen megannyi túllkapástól és mellékvágánytól terhes is ez a vita, egyértelműen kikövetkeztethető belőle, hogy nincs minden a legnagyobb rendben a kiadópolitikában. Most azt kellene kideríteni, hogy mi nincs rendben. Sajnos, ilyen vitamódszerekkel ez nehezen fog menni. Ezért bármilyen szándékkal indították a vitát, résztvevői egyelőre csak annyit értek el, hogy bedobták a köztudatba Nikola Milošević könyvét, port vertek fel körülötte nem a legízlesebb módon. Ha Nikola Milošević könyvének nem árt, sőt talán bizony még használ is az ilyen hírverés, könyvkiadásunk, irodalmi és

művelődési életünk méltóságán, tekintélyén mindenképp szaporodott a foltok száma.

Nem tudni, hogy a NIN szándékosan vagy csak a véletlen folytán igyekeznek-e a könyv körüli csetepatéról a könyvre terelni a figyelmet, Nikola Miloševićtel készített interjúja mindenestre más irányba tereli érdeklődésünket, és arról tanúskodik, hogy Nikola Milošević munkája elsősorban tartalma, mondanivalója, szemlélete miatt számíthat a szakmabeliek és a szélesebb olvasótábor figyelmére.

Lukács György neve a XX. századi marxista elméletírással forrt össze a köztudatban, a legjelentősebb marxista gondolkodók egyikeként tartják számon világszerte. Az ilyen Lukács-képhez szervesen hozzátartozik Lukács György esztétikai munkássága, Nikola Milošević viszont épp itt tartja pontatlannak a Lukács-portrét. Szerinte a teljes igazság Lukácsról az, hogy esztétikai munkásságával még valamikor 1933-ban a sztálinizmus szolgálatába állította gondolkodását, a téves oldalon foglalt helyet. Azt állítja, hogy Lukács alaposan kivette a részét a sztálinista doktrína kidolgozásából, kialakításából, az egyik utolsó akadály elhárításán dolgozott azzal, hogy a múlt századi hagyományos művészeti megformálási módot a szocialista realizmus legmegfelelőbb eszközévé nyilvánította. „Lukács nagy erőfeszítéseket tett azért — nyilatkozta Nikola Milošević —, hogy a hivatalos doktrína ideológiai szükségleteihez beszerezzen egyfajta »realisztikus« alibit.” Saját Lukács-portróját pedig röviden így összegezi az interjú végén: „Az úgynevezett emberi sorsban mégis van valami kigyógyíthatatlan és helyrehozhatatlan. Lukács moszkvai éveinek kellett volna élete legeredményesebb korszakának lenni, s mégis ő ezekben az években nem csekély intellektuális képességét tejes egészében egy kétségkívül beteges és szeszélyes despota szolgálatába állította, akinek a szakkollegistáit előre figyelmeztették, hogy nem áll érdekében megnyerni a partit. Ebben az értelemben Lukács György esete tragikusnak tekinthető. Épp ennek az elméletírónak a tapasztalata mutatja, hogy habár a legdrágább olajat és bort öntik is a tengerbe — a tenger azt soha nem fogja visszaadni.”

Ami Nikola Milošević Lukács-szemléletét illeti, egyelőre elégedjünk meg ennyivel. Nyilván a jelzésnyi ízelítő is elegendő ahhoz, hogy meggyőződjünk róla, különös figyelemre és érdeklődésre számíthat a Mivel tartozik Lukács Nietzschének című könyv, és aligha tévedünk, ha a kiadása körüli mostani perpatvar után sokkal tartalmasabb és érdemlegesebb vitákra számítunk. Ki kell várnunk persze, amíg a könyvön átrágnak magukat az olvasók és amíg az érdemleges értékelésre és szóváltásra felkészült, hivatott kritikusok megemésztik Nikola Milošević Lukács-szemléletét.

PODOLSZKI József